

MORVAY KÁROLY

Kóbor apácák, izgalmas nővérek és egyéb nyalánkságok

Cet article offre un choix de locutions figées utilisées par l'auteur. Il serait intéressant de savoir dans quelle mesure elles se distinguent de celles utilisées par le collègue célébré par ce volume. La réponse à cette question nécessiterait une recherche plus approfondie. L'auteur espère tout de même que cet article lui permettra de contribuer modestement à la prochaine édition du monumental *Szólástár* (Dictionnaire phraséologique hongrois).

A köszöntő kötetekben publikált írásokban a szerzők – egy kis kitérő után – gyakran magukról beszélnek. Bárdosi Vilmos neves frazeológusunkat köszöntve ezt a haladó hagyományt fogom követni. De – *a kóbor apácák megtévesztésére* – nem magamról, hanem az általam használt szólásokról és egyéb automatizált szókapcsolatokról fogok beszélni, remélve, hogy egy-két adattal hozzá tudok járulni a monumentális *Szólástár* egy újabb kiadásához. (Engedtessek meg nekem, hogy ebben a írásban ne adjak meg bibliográfiai adatokat). Érdekelne, hogy a nálam közel egy évtizeddel fiatalabb ünnepelet gyermek- és fiataalkori mondókáinak, játékainak gyűjteménye, külön bejáratú frázistára, mennyiben tér el az enyémtől. Ennek felderítésére persze alaposabb vizsgálatra lenne szükség, de ízelítőnek talán ennyi is elég.

Az első helyen egy játék nevééről lesz szó. A majdnem tíz év korkülönbség miatt, gondolom, a gyermek Bárdosi és társai már nem játszottak *országdarabolást*, mint mi: bicskával egy téglalap alakú részt jelöltünk ki a földön, s azt két felé osztva magasról belevágtuk kiskésünket. A cél az volt, hogy minél nagyobb részt hasítsunk ki az ellenfél «országából». Ha a bicska kidőlt a földből, a másik következett. Közel hatvan évnek kellett eltelni ahhoz, hogy ráébredjek, Trianon traumáját elevenítettük fel ezzel a játékkal, amelyet persze csak fiúk űztek. Gyermekkoromban a fiúk és a lányok világa hosszú ideig még külön szféra volt. Másik kedvenc szórakozásunk az volt, hogy ha ketten vagy többen birkóztak, *Kicsi rakás, nagyot kíván* csatakiáltással a tetejükbe ugrottunk. T. Litovkina Anna *Magyar közmondástár* c. művében

dokumentálja ezt a fordulatot, amely sem O. Nagy gyűjteményében, sem pedig a *Szólástárban* nem szerepel, de megtalálható Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* c. könyvében. Mint azt a *Magyar közmondástár*-ról írt recenzióban jeleztem, kétlem, hogy ennek a szókapcsolatnak lenne ‘ahol a javak felhalmozódnak, oda még több kívánczok’ jelentése, mint ahogy Litovkina mondja. A gyermekkori mondókák, szólások közül még ma is számosat használok. Ha véletlen egy pénzérmét találok, felveszem, megpöködöm és elmormogom a mágikus formulát: *Apád, anyád ide jöjjön!* Szerintem katalán anyanyelvű és francia apanyelvű kisonokám is hamar megtanulja tőlem, hogy ha primőr gyömolcsöt eszik, azt kell mondania: *Újság hasamba, betegség pokolba!* Remélem, még számos dologra megtaníthatom őt, vagy bízva a család növekedésében, őket: *béka nő a hasadba; miénk a vár, tietek a lekvár; edd meg leves, kapd be főzelék; egyetek, vegyetek, teljen (meg) a begyetek*, (a *Szólástárban*: *Egyetek, hadd nőjön a begyetek!*, stb., stb.).

Ugorjunk át a gyermekkorból az ifjúkorba! Folytassuk a címben beígért kóbor apácákkal! Az *a kóbor apácák megtévesztésére* fordulat, amely kitérő válasz a *miért* kérdésre, megtalálható a *Szólástárban* is. Persze nem abban a kibővített, általunk kreált alakban, ahogy azt a gimiben használtuk: *a Kordillerák láncain leereszkedő kóbor apácák megtévesztésére*. A mondás szinte megkülönböztető jelmondatunkká vált, olyannyira, hogy jó húsz évvel az érettségi után ennek segítségével akadtam rá egy volt osztálytársamra. Egy nap ugyanis megboldogult sógornóm taxival sietett valahová, s a nagy forgalomban hirtelen valaki szabálytalanul előzte őket. Sógornóm *Vajon ezt most miért csinálta?* költői kérdésére a sofőr gondolkodás nélkül rávágta a címben szereplő kifejezést. Néhány keresztkérdés után persze kiderült, hogy a gimiben osztálytársak voltunk. Kedvenc mondásaink, amelyek közé tartozott még a *Mire jó?; Minek az neked?* stb. kérdésre adott válasz: *Olyan, mint a kőszáli sas... (jó ha van)*, amelyet még a NETen sem találok, nemhogy a szótárakban. Szintén közkedvelt volt a *Pekkje van, mint a Weisz Gizinek* fordulat, amely – mint azt Litovkina közmondástáráról írt recenziómban lábjegyzetben jeleztem – egy más nyelven is ismert történetre utal. A magyar változatban a városi kisasszony vidéki kiruccanásán felkéredzkedik egy szénásszekérre, ahonnan lebukfencezve kiderül, hogy nem visel bugyogót. Szégyenlős sóhajtására: “Micsoda pechem

van”, a parasztbácsi megjegyzi: “Mifélek ezt egyszerűen p...-nak hívják”. Ezt az anekdotát nemrégiben «francia katalánoktól» hallottam. A kisasszony ebben a változatban párizsi, s a bácsika pedig, aki provence-i, azt mondja neki „*Chez nous on dit «la foufouneta»*”. Bátyám azt állítja, hogy ő székely viccként ismeri a történetet és Weisz Gizi szerint egy másik, vaskosabb – a táplálék és az oxigén felvételének és a bomlástermékek eltávolításának folyamatával, valamint a bélgázok ürítésével kapcsolatos – változat főszereplője. (A neten kutakodva újabb variánsokra bukkantam: „pechje van, mint Weisz Gizinek: homlokon csókolta a gróf és ikreket szült”; „nem volt szerencsém, mint Weisz Gizinek a jámbor élethez”). Természetesen nemcsak nekünk voltak kedvenc mondásaink, hanem tanárainknak is. Egyikük sűrűn emlegette, hogy *Hinni a templomban kell*; földrajztanárunk pedig feleltetéskor gyakran mondogatta: *Szeretnél most kígyó lenni...* S nem is kellett folytatnia, azt mindnyájan jól ismertük: *mert akkor nem izzadna a hónaljad*. Hála latintanárunknak kifejezéstartám számos latin mondással is bővült, amelyeket még ma is használok, igaz, sokszor kicsavarva: *Memento mor(va)i!*

A gimnázium után, az *Aki nincs velünk, az ellenünk van* bibliai eredetű, sztálinista alkalmazású jelszó érájában pár éven keresztül, igaz, nem teljesen önszántamból, nyomdászkoztam. Munkakezdekskor az idősebb kollégák így köszöntek: *Mindenütt jó, de legjobb b...ni!* Mi tanoncok, pedig a reggeli letolások keretében naponta hallgathattuk a másik nagy bölcsességet: *Nem mindegy, hogy vidd ki a bilit, vagy idd ki a bilit*. Ebben az időszakban került a fegyvertáramba a *Szólástárban* is megtalálható *Kellett neked rohamsisak!* szinonímájaként használt *Kellett neked rongybicikli!* kifejezés, amelyet nem találok az idézett műben. Benne van viszont a *Kellett neked vízbicikli* alak, amelyet én nem hallottam soha. A *rongybicikli* állítólag az utibban a *fedáksári* után következő legnagyobb mondás. Aki nem hiszi, járjon utána!

A nyomdászévektől csak egy macskaugrásra van az *Aki nincs ellenünk, az velünk van* korszaka, amely számomra az egyetemre való bejutás lehetőségét jelentette. Az egyetemen – többek között az ünnepelt kolléga által meghirdetett számítógépes szakkollégium keretein belül – komolyabban kezdtem foglalkozni a frazeológiával. Bár akkoriban még csak Commodore, ill. Spectrum gépen

dolgoztunk, ezek az előtanulmányok megalapozták későbbi szótárszerkesztői tevékenységemet. De ez már más tészta: *inna para kaloszy; harina de otro costal; són figues d'un altre paner*. Oktatóként a kollégák kedvenc mondásai is hozzájárultak frázistáram bővüléséhez. Megtanultam, hogy nem érdemes minden aprósággal foglalkozni, egy felesleges feladatot tökéletesen végezni, hisz: *nem lűnek vele*. S bár a némettel továbbra is csehül állok, az *Ein Mann, ein Wort..., eine Frau, ein Wörterbuch* kifejezést könnyen asszimiláltam. A KRUSZOK-ban – így, csupa nagybetűvel! – számos komoly ismeret mellett, az *izgalmas nővérek* terminust is elsajátítottam, amelyet Hadrovics tanár úr *Magyar frazeológia* c. könyvében egy lábjegyzetben szerepeltet, igaz ugyan, hogy szemérmesen nem a poharazgatás közben emlegetett teljes alakjában: *izgalmas nővérek a lábközi otthonból*.

Talán eleget beszéltem már magamról ahhoz, hogy lassan pontot tegyek köszöntöm végére. Különbösen is veszélyes vizekre tévedtem. S ráadásul mivel e sorok lejegyzése közben sűrűn emelgettem poharam az ünnepezt egészségére, már keresztben áll a szemem. Kancsalítok: *egyik szemem csára, másik szemem hajszra áll*. És hogy a francia se maradjon ki, amelyet húsz év után is csak *úgy beszélek, mint egy spanyol tehén (Sapienti sat)*, végül és utolsó sorban álljon itt e nyelven néhány a bandzsításra utaló kifejezés: *avoir une coquetterie dans l'œil; un œil qui dit zut à l'autre; avoir un œil qui dit merde (à l'autre); avoir un œil qui joue au billard et l'autre qui compte les points; avoir les yeux qui se croisent les bras; avoir un œil sur le Panthéon et l'autre sur la Tour Eiffel; avoir un œil à Paris l'autre à Pontoise*.

Whitefűlű fülelógósok! Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!

MORVAY KÁROLY

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

E-mail: morvayk@gmail.com